

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ВИХОВАНЦІВ ЗАКЛАДУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

**Олена Зайченко,
Ірина Комиса,**
*КЗ «Запорізький обласний центр
науково-технічної творчості
учнівської молоді „Грані“» ЗОР*

У статті представлені практичні рекомендації зі створення умов для становлення національної ідентичності вихованців закладу позашкільної освіти науково-технічного напрямку. Підтримка дітей та молоді, особливо в умовах воєнного стану, є важливим завданням щодо забезпечення їхнього повноцінного розвитку та реалізації творчого потенціалу. Створена на базі закладу освіти модель громадсько-активного закладу позашкільної освіти сприяє формуванню активного громадянина, здатного впливати на розвиток суспільства. Такий підхід до освіти не лише розширює можливості дітей і молоді, а й сприяє зміцненню соціальної відповідальності та розвитку громади загалом.

Ключові слова: позашкільна освіта, національна ідентичність, модель громадсько-активного закладу освіти, гурток, науково-технічна творчість.

Постановка проблеми. Сьогодні український народ героїчно протистоїть військовій російській агресії завдяки сильному, організованому громадянському суспільству, силі духу українців і допомозі міжнародної спільноти. Україна й українці швидкими темпами радикально міняють ментальну та національну ідентичність, адже на фоні військових викликів український народ об'єднався та сформував спільну національну ідентичність, об'єднану навколо маркерів, як-от: спротив ворогу, взаємодопомога, волонтерство, жертвність, національні символи, традиції, державна мова тощо. Стає очевидним те, що українська нація об'єдналась навколо однієї спільної мети – протистояння ворогу, захист своєї Батьківщини, збереження своєї ідентичності, культури, життя і свободи своїх громадян.

В англomовній версії Вікіпедії надається таке визначення поняття: «національна ідентичність – це ідентичність людини або її почуття приналежності до певної держави чи нації», «відчуття,

яке людина поділяє з групою людей про націю, незалежно від законного статусу громадянства», «націю як згуртованого цілого, представленого відмінними традиціями, культурою та мовою» [1]. Більшість вчених вважають ідентичність комплексною категорією, що складається із таких складових: політична, культурна, релігійна, національна, соціальна ідентичність, а також ідентичності особистостей, спільноти чи держави. Вона не є вродженою рисою, а за своєю суттю є соціальним конструктом: під різними соціальними впливами люди включають національну ідентичність у свою особисту ідентичність, приймаючи переконання, цінності, припущення й очікування, які відповідають національній ідентичності. Заклади позашкільної освіти (далі – ЗПО) є особливим осередком соціалізації, де під впливом синтезу виховних, історичних, культурних, мовних, соціальних елементів формується національна свідомість дітей та учнівської молоді. Національно-патріотичне виховання в ЗПО спрямовується на залучення вихованців до глибинних пластів національної культури та духовності, формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань.

Аналіз досліджень. На жаль, моніторинг позашкільної освіти в період повномасштабного вторгнення став складним завданням. Із 67 територіальних громад Запорізької області – 44 (66 % території області) – знаходяться в окупації, 6 (9 % території області) – в зоні активних бойових дій. Мережу закладів позашкільної освіти 17 територіальних громад Запорізького району (не окупованих) складає: 15 ЗПО в місті Запоріжжя, 1 ЗПО м. Вільнянськ та 3 ЗПО селищних і сільських ОТГ.

У таких складних умовах формування національної ідентичності молодого покоління вирішальною мірою залежатиме від духовного пробудження кожної особистості, яка приходить до усвідомлення себе і свого існування. Це також норма, яка є внутрішньою сферою вільного і самостійного вибору особистості, і дає можливість особливим способом пережити унікальність особистої самостійності. Все це можна закласти та розвинути в дитині тим виховним потенціалом, який містить в собі науково-технічна творчість. У комунальному закладі «Запорізький обласний центр

науково-технічної творчості учнівської молоді „Грані“» Запорізької обласної ради (далі – КЗ «ЗОЦНТТУМ „Грані“» ЗОР) діти набувають досвід власної творчої діяльності, розвиваючи конструкторські здібності, винахідливість, просторове та логічне мислення, уяву, фантазію. Знання про принципи громадянської поведінки виступають засобом стимулювання соціально-цінної діяльності. Чим активніше діти й учнівська молодь включені до особистісно значущої громадської діяльності, тим успішніше формуються їхні патріотичні переконання.

Мета статті полягає в розробці практичних рекомендацій зі створення умов для самореалізації вихованців ЗПО через залучення їх до громадських ініціатив, волонтерства та соціальних проєктів задля виховання громадсько-активної, соціально-адаптивної, демократично-орієнтованої молоді.

Виклад основного матеріалу. Поглибленню національної самосвідомості та формуванню української національної ідентичності сприяє: організація участі дітей та молоді в молодіжних та волонтерських рухах, громадських ініціативах. КЗ «ЗОЦНТТУМ „Грані“» ЗОР став осередком такої активності, який зміг поєднати виховання дітей та молоді з активним долученням до змін і розбудови суспільства. Така активність допомагає вихованцям ЗПО відчувати свою роль у суспільстві та розвинути навички соціальної відповідальності.

В умовах воєнного стану було систематизовано національно-патріотичну роботу й активізовано діяльність ЗПО в напрямку формування національної ідентичності його вихованців, проведено кропітку роботу із залучення громади до процесу навчання та виховання дітей і молоді. Однією з ефективних форм такої взаємодії є громадсько-активний заклад позашкільної освіти, який орієнтований на активну співпрацю з місцевою спільнотою та розвиток соціально значущих ініціатив. У цьому аспекті на базі КЗ «ЗОЦНТТУМ „Грані“» ЗОР створено модель громадсько-активного закладу позашкільної освіти. Громадсько-активний заклад позашкільної освіти (далі – ГАЗПО) – це установа, що поєднує освітні, виховні та соціальні функції, сприяє розвитку громадян-

ських компетентностей і забезпечує взаємодію між вихованцями, педагогами, батьками та громадою.

Головною метою моделі є створення умов для самореалізації вихованців через залучення їх до громадських ініціатив, волонтерства та соціальних проєктів задля виховання громадсько-активної, соціально-адаптивної, демократично-орієнтованої молоді.

Для вирішення мети визначено такі завдання:

- залучити додаткові ресурси;
- налагодити партнерські зв'язки;
- розвивати ціннісні орієнтири та підвищувати імідж КЗ «ЗОЦНТТУМ „Грані“» ЗОР.

Основними принципами функціонування ГАЗПО є:

- Партнерство з громадою – активна співпраця з місцевими органами влади, громадськими організаціями, підприємствами й ініціативними групами.
- Відкритість і інклюзивність – забезпечення рівного доступу до освітніх можливостей для всіх дітей незалежно від їхнього соціального статусу та здібностей.
- Проєктний підхід – реалізація освітніх програм через практичні проєкти, спрямовані на вирішення актуальних соціальних проблем.
- Гнучкість і адаптивність – можливість змінювати й оновлювати навчальні програми гуртків відповідно до потреб суспільства та розвитку науки й техніки.

Успішна діяльність ГАЗПО можлива завдяки тісній взаємодії між педагогами, вихованцями, батьками та громадськістю. Педагоги виконують роль наставників, які не лише передають знання, а й допомагають дітям розкрити свій потенціал у суспільно корисній діяльності. Батьки, зі свого боку, беруть участь в організації заходів, а громада – підтримує ініціативи закладу через спонсорство, меценатство та волонтерську допомогу.

Основними напрямками діяльності моделі є:

1. Громадянське виховання – розвиток лідерських якостей, критичного мислення вихованців та їх відповідальності через участь у громадських ініціативах.

2. Волонтерство – залучення дітей до соціально корисних справ, допомога людям похилого віку, екологічні проєкти, підтримка благодійних акцій.

3. Творчий розвиток – організація гуртків, майстер-класів і креативних проєктів у сфері науково-технічної творчості.

4. Науково-дослідницька діяльність – залучення дітей до наукових експериментів, конкурсів і фестивалів, співпраця з ЗВО та науковими установами.

Модель громадсько-активного закладу позашкільної освіти сприяє формуванню активного громадянина, здатного впливати на розвиток суспільства. Такий підхід до освіти не лише розширює можливості дітей і молоді, а й сприяє зміцненню соціальної відповідальності та розвитку громади загалом.

Структура моделі ГАЗПО КЗ «ЗОЦНТТУМ „Грані“» ЗОР складається з трьох компонентів:

- компонент моделі «Mass work» реалізується через організаційно-масову діяльність закладу;
- компонент «Партнерство» – розробка й упровадження механізмів спільної діяльності з громадськістю;
- компонент «Волонтерство», який є найбільш актуальним у воєнний час.

Компонент моделі «Mass work» реалізується з метою формування у дітей та підлітків ціннісного ставлення особистості до українського народу, малої Батьківщини, держави, нації; самоідентифікації дитини як невід’ємної частини українського суспільства; розвиток інтелектуального потенціалу України, збереження культурної спадщини України, популяризації в молодіжному середовищі інтересу до героїчного минулого українського народу, залучення широкого загалу дітей та підлітків до активного висвітлення життя країни, залучення до художньо-технічної творчості, дослідницької діяльності.

З лютого 2022 р. Центр «Грані» провів більше 45 обласних заходів у формі конкурсів, флешмобів, виставок, челенджів, творчих проєктів, благодійних акцій. Протягом дії воєнного стану всі обласні заходи вирішено зробити відкритими, через розсилку запрошень на електронні адреси ЗПО всіх регіонів України,

активізували анонсування на сторінці фейсбуку Центру «Грані». Кожен організаційно-масовий захід має номінацію, яка спрямована на формування у дітей та молоді національних світоглядних позицій, ідей, поглядів і переконань. Заходи проходять в дистанційному форматі, окрім благодійних акцій, під час яких проходить збір допомоги військовослужбовцям.

Як результат, було отримано: збільшення залучення дитячої аудиторії; розширення географії участі з різних регіонів України; формування рис національної ідентичності, психолого-педагогічна підтримка тим, хто виїхав за кордон або залишився в окупації, щоб вони не втратили відчуття приналежності до спільноти, громади, творчої діяльності тощо; збільшення відвідування сторінки Центру «Грані» у соцмережі «Фейсбук».

За цей час до участі в масових заходах закладу долучились здобувачі освіти з 20 областей України, загальна кількість учасників близько 24000. Статистика щодо діяльності в соцмережі доводить, що активність на нашій сторінці поширюється далеко за межі Запорізької області й України. Наприклад, тільки за січень 2025 р. позитивних реакцій отримано біля 27 тисяч, дописів та коментарів близько 20 тисяч.

Компонент моделі «Партнерство». Припускає розробку й упровадження механізмів спільної освітньої діяльності та ініціювання різних форм взаємодії з некомерційними організаціями та громадськістю. ЗПО співпрацює з іншими ЗПО міста й області, ЗЗСО, ЗВО тощо.

У лютому–березні 2022 р. місто Запоріжжя прийняло велику кількість внутрішньо-переміщених сімей, було створено багато громадських організацій, Центрів допомоги громадам з окупованих територій Запорізької та Донецької областей. КЗ «ЗОЦНТТУМ „Грані“» ЗОР долучився до роботи з дітьми ВПО, були створені плани спільної діяльності як обов'язкова умова співпраці, що надало можливість залучити додаткові людські та матеріальні ресурси для підтримки та розбудови освітнього простору для задоволення потреб та інтересів громади. Вже з квітня 2022 р. розпочато роботу з дітьми ВПО на базі Центру підтримки «Я Маріуполь», Відкритого простору допомоги «Саме тут» для ВПО

Мелітопольського району та Благодійної організації «Благодійний фонд „Карітас Запоріжжя“», Центру розвитку «Дитячі мрії» Громадської організації «Мелітопольщина»; ГО «Безпечний дитячий простір». На базах цих хабів було облаштовано дитячі кімнати для творчої діяльності. Сторони уклали меморандуми з метою організації позашкільної та позакласної роботи та створення на їх базах гуртків науково-технічної творчості за різними профілями (покликання: <https://youtu.be/NAv4MPAbDdQ>).

Основними завданнями нашої діяльності в цьому напрямку роботи стало:

- згуртування колективу закладу освіти навколо соціально значущих справ;
- формування патріотичної свідомості та національної гідності у дітей та молоді;
- задоволення духовних, творчих інтересів і потреб як вихованців нашого закладу, так і здобувачів освіти закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної) освіти Запорізької та інших областей;
- налагодження партнерства з громадськими організаціями в реалізації волонтерських заходів.

Компонент моделі «Волонтерська діяльність». Було визначено новий напрям роботи – психологічна та моральна підтримка воїнів Збройних Сил України, Національної гвардії, інших військових формувань. Ситуація в країні призвела до підняття патріотичного духу серед школярів і зростання благодійної діяльності в закладах освіти. Наш громадянський обов'язок - допомогти та підтримати бійців Сил безпеки й оборони України, що захищають нашу Батьківщину та нашу свободу.

За період 2022–2024 рр. було організовано та проведено більше 12 відкритих обласних благодійних акцій, присвяченим пам'ятним датам і державним святam, учасниками яких стали близько 7000 здобувачів освіти різних регіонів України (покликання: https://youtu.be/6u7Yxz_UOX0). ЗПО співпрацює з волонтерською організацією Ірини Мелентьєвої та з БО «Всеукраїнський благодійний фонд „Злагода“». Завдяки цим організаціям було направлено в бойові підрозділи подарунки,

обереги, смаколики, які виготовили учасники цих заходів. Обов'язковим моментом є зворотний зв'язок від захисників та захисниць – фото- та відеопривітання, завдяки яким створюються відеозвіти для учасників Акцій.

КЗ «ЗОЦНТТУМ „Грані“» ЗОР є регіональним представником БФ «ОВЕС» з проведення Всеукраїнської благодійної акції «Ворогам кришка!», яка направлена на збір пластикових кришок для придбання дронів. До акції долучились заклади дошкільної, загальної середньої та професійно-технічної освіти Запорізької області, які на цей момент зібрали близько 1500 кг матеріалу.

Ще один напрям волонтерства – виготовлення сувенірної продукції «Відголос війни» – розпис військових артефактів, які волонтери дарують донаторам на знак подяки або продають на спеціалізованих аукціонах, і за отримані гроші закривають потреби військових. В актовій залі закладу сформовано військовий куточок – подяки, картини та шеврони від військових частин за сприяння обороноздатності України, допомогу Збройним Силам України, активну громадську позицію, патріотизм, проявлену волонтерську ініціативу та підтримку військовослужбовців.

Волонтерська діяльність в закладах освіти має значний вплив на створення позитивної атмосфери, підвищення якості освітнього процесу та розвитку спільноти. Це сприяє: розвитку комунікаційної компетентності; відбудовуванню соціальних відносин; реалізації на практиці моральних і релігійних принципів; розвитку відчуття себе здатним щось зробити / змінити; знайти підтримку однодумців, колег, друзів.

Створену модель ГАЗПО КЗ «ЗОЦНТТУМ „Грані“» ЗОР у перспективі планується розширювати за такими напрямками:

- використання інтерактивних освітніх платформ для залучення більшої кількості учасників;
- створення цифрового продукту виховного та розвивального спрямування до визначних подій нашої держави;
- залучення партнерів для довгострокової та результативної співпраці;
- активізація та популяризація громадсько-активної діяльності в мережі Інтернет, розширення роботи у соціальних мережах.

Висновки. Досвід впровадження моделі громадсько-активного закладу позашкільної освіти для становлення національної ідентичності вихованців є важливим аспектом розвитку молоді, що створює умови для всебічного розвитку особистості та включає не тільки академічні знання, але й розвиток творчих здібностей та морально-етичних цінностей. Виховання національної ідентичності є ключовим елементом цього процесу, оскільки воно допомагає молоді зрозуміти та прийняти власну культурну спадщину, розвинути почуття патріотизму та національної гордості.

Досвід «Модель громадсько-активного закладу позашкільної освіти в умовах воєнного стану» було презентовано на Відкритому міському методичному фестивалі ЗПО «KYIV M-FEST» на базі Київського Палацу дітей та юнацтва в лютому 2025 року та на Всеукраїнському методологічному семінарі «Стратегічні орієнтири та інноваційні практики утвердження української національної ідентичності в умовах воєнного стану», який відбувся у квітні 2025 року на базі Інституту проблем виховання НАПН України.

Покликання на виступ: <https://youtu.be/TvqWznsjI3Q>

Список використаних джерел

1. Вікіпедія. URL: <http://surl.li/ueges> (дата звернення: 15.04.2025).

ZAICHENKO OLENA, KOMYSA IRYNA. FORMATION OF NATIONAL IDENTITY OF PUPILS OF OUT-OF-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS UNDER MARTIAL LAW

The article presents practical recommendations for creating conditions for the formation of national identity of students of an out-of-school educational institution of scientific and technical direction. Support for children and youth, especially in conditions of martial law, is an important task in ensuring their full development and realization of creative potential. The model of a socially active extracurricular educational institution created on the basis of an educational institution contributes to the formation of an active citizen capable of influencing the development of society. This approach to education not only expands the opportunities of children and youth, but also contributes to the strengthening of social responsibility and the development of the community as a whole.

Key words: extracurricular education, national identity, model of a socially active educational institution, circle, scientific and technical creativity

Надійшла до редакції 21.04.2025 р.